

УДК 811.111(07)

Ірина Щербань

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Професійна підготовка вчителя розглядається як один із механізмів інтеграції України до європейського освітнього простору поруч із прийняттям і реалізацією провідних європейських цінностей – демократії, соціальної справедливості, захисту прав людини, – загальних методів і способів виховання – традиційних та інноваційних.

Активна участь України у діяльності світової спільноти впливає на усі сфери життєдіяльності та вимагає вільного володіння іноземною мовою і практичного її застосування у повсякденному житті та у професійній діяльності. Для сучасного педагога нагальною є не лише потреба в ґрунтовних знаннях професійної галузі, досвіді роботи з комп'ютером, своєчасне знайомство з новими технологіями, відкриттями і тенденціями в розвитку науки і техніки, встановленням контактів із зарубіжними партнерами, а й розвитку комунікативних навичок, високого рівня володіння іноземними мовами, зокрема англійською.

Як свідчать результати наукового пошуку, окремі аспекти проблеми комунікації як компонента професійної діяльності, соціально-психологічного феномена, його сутність та зміст висвітлено у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, у працях Г. Андрєєвої, Г. Баригіна, А. Бодалева, С. Братченко, Є. Бистрової, М. Ватютнева, Г. Дмитрієва, Д. Добровольської, І. Зимньої, М. Кагана, В. Кан-Калика, М. Каніанова, А. Леонтьєва, Б. Ломового, В. Савіньона, О. Семенов, Т. Симоненко, Д. Хаймса, Н. Хомського, Ю. Федоренко та інших. Значний внесок у дослідження проблеми формування компетентності в процесі мовної підготовки внесли такі вчені як Є. Верещагіна, В. Костомаров, Р. Міньяр-Белоручев, Ж. Вітлін, Р. Ладо, А. Холідей, Х. Сиди, С. Мартинов, Е. Уткін, Д. Яккок та ін.

Впродовж останніх років термін «компетентність» часто застосовують в освітній літературі при висвітленні сутності різних видів компетентності. Зокрема, вчені розрізняють професійну компетентність (Д. Алферова, І. Зязюн, Н. Тарасевич, А. Маркова, М. Єрмоленко); психологічну (І. Сінгаївська, В. Татенко); комунікативну (Ю. Жуков, С. Макарєнко, Л. Петровська, Т. Трофімова, Ю. Ємельянов); громадянську (В. Скиба, І. Тараненко); музично-педагогічну (Т. Танько); інформаційну (Н. Насирова).

Метою статті є обґрунтування поняття «компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність», виокремлення та розкриття

сутності основних компонентів і структурних складових іншомовної комунікативної компетентності, професійних якостей та чинників формування іншомовної комунікативної компетентності в майбутніх учителів.

На сьогодні освіта потребує учителів з розвиненими лінгвістичними вміннями, які володіють іноземною мовою як засобом ефективної професійної діяльності. Це обумовлює необхідність формування комунікативної компетентності як компонента професійної діяльності майбутніх вчителів, оновлення змісту, науково-методичного забезпечення, використання нових форм, методів і засобів підвищення якості мовної підготовки студентів у системі вищої освіти.

Педагогічна компетентність учителя – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. Проблема педагогічної компетентності цікавить багатьох науковців. Зокрема, А. Маркова вважає, що професійно компетентна людина:

- успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями;
- задоволена професією;
- досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів;
- має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку;
- відкрита для постійного професійного навчання;
- збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску;
- соціально активна в суспільстві;
- віддана педагогічній професії, прагне підтримувати її честь і гідність, професійну етику за будь-яких умов;
- готова до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сама це робити [4].

Поняття іншомовної комунікативної компетентності не має єдиного тлумачення. За науковою концепцією Н. Гез комунікативна компетентність передбачає володіння лінгвістичною компетентністю, тобто знанням про мову, наявність умінь співвідносити мовні засоби із завданнями і умовами спілкування, а також розуміння стосунків між комунікантами, вміння організувати мовленнєве спілкування, урахування соціальних норм поведінки й комунікативну доцільність висловлювання [2, с. 17–24]. За результатами наукових досліджень Ю. Федоренко комунікативна компетентність – це знання, вміння й навички, необхідні для розуміння чужих і створення власних програм мовної поведінки, адекватних меті, сферам та ситуаціям спілкування [6, с. 63–65]. Проаналізувавши доробки відомих науковців, пропонуємо розглядати визначення цього поняття так: комунікативна компетентність – це широкий діапазон комунікативних каналів та змісту, який наявний у носія мови, його здатність на основі цього змісту та своїх намірів вибирати із мовних і соціальних навичок відповідні засоби передачі вербальної та невербальної інформації

[1, с. 158–160].

Реальний стан навчання англійської мови студентів-майбутніх учителів показує, що зацікавленість у вивченні мови низька через відсутність внутрішньої мотивації, студенти не володіють навичками усного та писемного мовлення, мають бідний тезаурус. При вступі у світове співтовариство пріоритетна роль надається розвитку комунікативної компетентності як складової комунікативної культури фахівця. У зв'язку з тим, що інтегративною метою навчання іноземної мови є оволодіння комунікативною компетентністю, яка трактується як здатність і готовність здійснювати іншомовне і міжкультурне спілкування з носіями мови, її вивчення є важливим засобом інтеграції людини в соціальне та професійне середовище сучасного суспільства. Комунікативну компетентність ми розглядаємо в єдності з інтерактивною та перцептивною складовими професійної діяльності, спрямованими на підвищення ефективності інтелектуального та професійного спілкування.

Виділимо компоненти іншомовної комунікативної компетентності:

– Гностичний: система знань про сутність та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі іншомовного спілкування, загальнокультурна компетентність, яка дозволяє зрозуміти прихований зміст, асоціації співрозмовника, тощо.

– Конативний: комунікативні вміння, які дозволяють встановлювати контакт із співрозмовником; керувати ситуацією взаємодії з суб'єктом іншомовної комунікації; культура мовлення; експресивні уміння, перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера по спілкуванню та розуміння самого себе.

– Емоційний: гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини; готовність вступати в особистісні, діалогічні взаємини, розвинені емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція та психоемоційний стан [3, с. 47].

Розглядаючи «комунікативну компетентність» майбутнього вчителя як ключову кваліфікацію його загальної професійної компетентності, ми включаємо в це поняття знання, уміння і навички комунікативної діяльності, потребу в реалізації комунікативних здібностей і готовність до здійснення комунікативної діяльності, необхідної для успішної професійної діяльності. Змістова двоєдність поняття «комунікативна готовність» охоплює готовність до спілкування і потребу в спілкуванні, а комунікативна готовність виступає як результат сформованості комунікативної компетентності.

Змістова структура комунікативної компетентності майбутнього вчителя покладена в основу визначення критеріїв її сформованості:

– міра сформованості спонукальних мотивів оволодіння

комунікативною діяльністю та ціннісних орієнтацій (мотиваційно-ціннісний компонент). Показники: наявність інтересу та потреби до комунікативної діяльності;

– ступінь теоретичної підготовки та міра творчої спрямованості особистості (когнітивно-креативний компонент). Показники: системність, достатність і гнучкість знань щодо комунікативних процесів у навчанні; наявність комунікативних знань та вміння оперувати ними в педагогічній діяльності; здатність відкривати нове, віднаходити власний шлях у комунікативних ситуаціях; вияв образного мислення та творчої ініціативи;

– міра здатності до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативній діяльності (емоційно-вольовий компонент). Показники: вияв виконавської волі, наполегливість та відповідальність у прагненні до оволодіння комунікативною компетентністю, саморегуляція власного емоційного стану у різноманітних педагогічних ситуаціях;

– міра сформованості комунікативних якостей та здібностей особистості (індивідуально-особистісний компонент). Показники: наявність комунікативних здібностей; спроможність до ідентифікації зі співрозмовником, розвиненість рефлексії;

– ступінь оволодіння засобами педагогічної комунікації (операційно-діяльнісний компонент). Показники: доцільність використання засобів педагогічної комунікації; наявність комунікативного досвіду [5, с. 8].

Іноземна мова є засобом комунікації, а її вивчення дозволяє потенційно розширити сферу професійного спілкування. Комунікативно-орієнтований зміст вивчення іноземної мови дозволяє формувати комунікативну компетентність, а інтеграція комунікативно-орієнтованого змісту навчального матеріалу та його професійна спрямованість дозволяє формувати комунікативну компетентність у майбутніх вчителів.

На початковому етапі перевага надається рідній мові носія, на ґрунті якої здійснюється поступове залучення до метамови комунікації. Специфікою навчання студентів педагогічних ВНЗ англійської мови є використання філологічного способу репрезентації культурологічної інформації, що приводить до формування англійськомовних комунікативних знань, підґрунтя яких закладається на початковому етапі навчання мови. При подальшому розширенні та поглибленні цих знань відпрацьовуються окремі англійськомовні комунікативні навички, що свідчить про формування середнього рівня комунікативної компетенції. Результатом формування англійськомовної комунікативної компетенції постає здатність майбутнього педагога до такого рівня сприйняття усного та письмового мовлення, який би був достатнім для формування професійної компетенції.

Вищий рівень комунікативної компетенції притаманний діалогічній стратегії, принципова відмінність якої полягає, насамперед, в орієнтації педагога на співробітництво зі студентом, визнанні принципової особистісної рівноцінності з ним у діалозі та спільній творчості, коли за

студентом визнається право на власну позицію, яку, звичайно, слід обґрунтовувати. Викладач, користуючись своїм досвідом і знаннями, звертає увагу на слабкі сторони, але він принципово поважливо ставиться до думки студента і, за необхідності, вносить корективи у власну позицію.

Орієнтація на таку стратегію педагогічної взаємодії пов'язана з педагогічним оптимізмом, доброзичливою вимогливістю, поєднаною з довірою до самостійності студента. Викладачеві іноземної мови у вузі, що ставить за мету сформувати вищий рівень комунікативної компетенції у майбутніх вчителів, мають бути притаманні:

- відкритість, щирість та природність у спілкуванні;
- безкорислива чуйність та емоційне прийняття учнів як партнерів по спілкуванню;
- індивідуальний підхід до вирішення педагогічних задач, поглиблене та адекватне сприймання та розуміння поведінки студентів, їх особистісної проблематики, врахування полімотивованості їхніх вчинків;
- цілісний вплив на особистість та її ціннісно-сміслові позиції;
- висока імпровізаційність у спілкуванні,
- готовність до новизни, орієнтація на обговорення, дискусію;
- прагнення до власного професійного та особистісного розвитку;
- достатньо висока й адекватна самооцінка;
- розвинуте почуття гумору тощо [7].

Усе вищепераховане сприятиме всебічному формуванню фахівця, зважаючи на той факт, що до іншомовної комунікативної компетенції майбутнього вчителя відносимо і такі професійні якості педагога, як відкритість, уміння швидкої адаптації до нових ідей, повага до іншомовної культури, тактовність, володіння своїм емоційним станом тощо; знання сутності міжкультурної комунікації, етнопсихології тощо; уміння ідентифікувати, аналізувати й порівнювати явища іншомовної та власної культури, обирати власний стиль мовленнєвої поведінки тощо.

Пріоритетними у вивченні іноземної мови як засобу формування комунікативної компетентності у майбутніх педагогів мають стати соціальна і професійна мотивація; наявність профільного підручника; достатня кількість годин на вивчення іноземної мови; використання наочних посібників і міжпредметних зв'язків; урахування вікових особливостей студентів; усунення неоднорідності знань; ступінь сформованості здатності до оволодіння іноземною мовою; подолання труднощів у навчанні усного і писемного мовлення; збільшення обсягу самостійної роботи студентів; вимоги до комунікативної підготовки викладача; облік змісту майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, формування комунікативної компетентності як системи внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії – позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок – передбачає

послідовний і творчий процес. Ефективне спілкування – це спілкування, що розвиває. Крім особистісних особливостей до комунікативної компетентності входять особливості пізнавальних процесів й емоційної сфери. В цілому комунікативна компетентність пов'язана з адекватним використанням усієї палітри можливостей. Аналіз поняття комунікативної компетентності дозволяє виявити проблеми обґрунтування критеріїв ефективного спілкування і адекватної відповідності форм спілкування і ситуації спілкування. Водночас, на сьогодні існує ряд актуальних проблем, які потребують подальшого вивчення: використання іноземної мови як засобу розв'язання педагогічних задач, застосування соціально-психологічного тренінгу для розвитку іншомовної комунікативної компетенції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога зміст і структура [Електронний ресурс] / Н. М. Бідюк // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів. – С. 158–160. – Режим доступу : ubgd.lviv.ua/konferenc/kon.../Bidjuk.pdf.
2. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
3. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Завіниченко Наталя Борисівна. – К., 2003. – 229 с.
4. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя / В. Пелагейченко [Електронний ресурс] // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/9170>.
5. Прохорова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Є. М. Проворова. – К., 2008. – 19 с.
6. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.
7. Шевчук Т. О. Комунікативна компетентність викладача як вираження його педагогічної позиції і духовної сутності [Електронний ресурс] / Т. О. Шевчук // Наукові праці. Педагогіка. – Випуск 176. – Т. 188. – С. 19. – Режим доступу : lib.chdu.edu.ua/pdf/.../188-176-26.pdf.